

Stiklestad – historisk grunn

Anne Eriksen

Institutt for kulturstudier og orientalske språk, UiO

E-post: anne.eriksen@ikos.uio.no

Abstract

The significance of Stiklestad in Trøndelag for Norwegian national culture stems from the battle in 1030, and the death of Christian king Olav Haraldson who became the nation's patron saint. Stiklestad National Cultural Center, established in 1995 to manage «the Olav Heritage», strongly emphasizes the continuity between these historic events and the present nation state. The article investigates late eighteenth and early nineteenth century texts about the site, as well as the monuments that were erected and demonstrates that values of civic virtue, sensibility and patriotism constituted the dominant «semiotic charging» of the site in this period. On a more general level, the article argues that the message of historic sites – even when they postulate continuity – always will be products of the present, and not result from the past that they refer to.

Keywords:

- *Stiklestad*
- *St. Olav*
- *civic virtue*
- *heritage*
- *patriotism*

Den norske nasjonens vugge er Hafsrfsjord ved Stavanger, ikke Stiklestad i Trøndelag, erklærte historikeren Torgrim Titlestad i 2018 (Innherred 11.1.2018). I forkant av dette utropet hadde jeg selv fått flere telefoner fra journalister på Stavanger-kanten. Hvor sto egentlig nasjonens vugge, ville de vite. Og var det kanskje slik at en nasjon kunne ha flere vugger? Spørsmålene gjorde meg usikker. For har egentlig nasjoner vugger i det hele tatt?

At steder der viktige hendelser engang har funnet sted, blir tillagt stor betydning for nasjonal identitet og kultur, er derimot sikkert. Historiske steder inngår i det som Orvar Löfgren har kalt «nationsbyggingens internasjonella grammatik», på linje med nasjonalsang og flagg (Löfgren 1993). Stedene representerer nasjonen i fortettet form og gjør det – iallfall tilsynelatende – mulig å komme i direkte berøring med tid og forhold som

forstås som avgjørende viktige (Edensor 2002). For «nasjonens vugge» er ikke bare et sted hvor noe viktig har hendt for lenge siden. De fortidige hendelsene sees også i et direkte og avgjørende årsaks-virkningsforhold til nåtiden. Stedstilknytningen bidrar til å forflytte denne viktige forbindelsen fra tid til sted, noe som gjør den konkret, håndgripelig og tilgjengelig. Stedet representerer både det fjerne «der og da» og umiddelbare «her og nå». Definert som nasjonens vugge fremstår det historiske stedet en garanti for både kontinuitet og identitet. Det blir tildelt rollen som stedet der «alt» begynte, alt det som gjør oss til de vi er nå.

Denne artikkelen skal ikke ta stilling til hvorvidt Norges vugge stod på Stiklestad eller noe annet sted, men undersøke Stiklestad som et «historisk sted», det vil si en geografisk lokalitet som er blitt ladet med betydning som peker ut over stedet selv. Undersøkelsen

har ikke som mål å følge utviklingen av slik betydning over tid, men å argumentere for at historiske steders betydning kan variere i ulike perioder. Betydningstilskrivelsene som stedene er gjenstand for, er ikke nødvendigvis kumulative og sammenhengende, men kan foregå ujevnt og rykkvis. Skiftende perioder kan dessuten legge ulik betydning inn i det samme stedet og de samme fortidige hendelsene. Fortiden kan så å si formatteres inn i nåtiden på ulike måter og med ulike budskap.

Hoveddelen av denne artikkelen vil beskjeftige seg med Stiklestad på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet, og betydningene som stedet ble tilskrevet av sentrale aktører den gang. En hovedkilde er den innflytelsesrike historikeren Gerhard Schønings beskrivelse av Stiklestad, som han besøkte i 1774 for å kartlegge fornminner og andre «Mærkverdigheder.» I tillegg kommer boken *Olufden Hellige, Norges Konge. En Læsebok for Menigmand*, skrevet av den lokale presten Eyler Hagerup og gitt ut i 1805. Mellom disse tekstene ligger det antikvariske kartet over Stiklestad som Ole Lyng publiserte i 1794. Både kartet og Hagerups bok har dessuten tette forbindelser til monumentet som ble reist på stedet i 1807 og som også vil bli trukket inn i undersøkelsen.

Som kontrast til forståelsene av Stiklestad i dette eldre materialet, tar artikkelen utgangspunkt i den temmelig selvsagte nasjonale tolkningen av stedet i dag, som Stiklestad Nasjonale kultursenter (SNK) tydelig mål-bærer i selvpresentasjon og nettsider. Hensikten er ingen selvstendig undersøkelse av SNK eller av nåtidens bruk og oppfatninger av Stiklestad. Ulikhetene mellom nåtidige og fortidige forståelser skal derimot få danne utgangspunkt for å undersøke hvordan Stiklestad – på samme måte som et hvert «historisk sted» – kan forstås som et semiotisk landskap. Slike steder fylles med tegn, koder, innramminger og ulike former for markeringer som

plasserer historisk innhold inn i spesifikke fysiske omgivelser (Waterton og Watson 2014). Selv om de opprinnelige hendelsene både definerer stedet og kan ha satt sine merker på landskapet, er dette vanligvis langt fra nok. Forstått som semiotisk landskap er det historiske stedet i minst like stor grad resultat av prosesser som har pågått *etter* hendelsene som det forbindes med, og som må fortsette å foregå mer eller mindre kontinuerlig for at det historiske stedet skal beholde betydning (van der Laarse 2010:321). Dagens Stiklestad er ulikt det semiotiske landskapet som 1700- og det tidlige 1800-tallets patriotiske aktører orienterte seg i og bidrog til. De samme fortidige begivenhetene ligger riktignok til grunn, men den semiotiske ladningen varierer. Denne artikkelen vil argumentere for at betydningstilskrivelsene – også de som dreier seg om historisk kontinuitet – verken er skapt av stedet i seg selv eller kommer fra fortiden, men alltid reflekterer samtidens egne verdier og behov.

Olavsarven

Stiklestads posisjon som historisk sted med grunnleggende nasjonal betydning er basert på Snorres fortellinger om hvordan kong Olav Haraldson led martyrdøden da han ble felt av bondehæren sommeren 1030. Gjennom denne fortellingen ble slaget på Stiklestad tilskrevet avgjørende betydning for kristningen av landet og for Olavs rolle som helgen og «Norges evige konge». I utgangspunktet dreier det seg altså om kombinasjonen av fysisk lokalitet, historieskriving og legendetradisjonen som ble etablert omkring St. Olav i tiden etter hans død. Allerede for Snorre, ved begynnelsen av 1200-tallet, var dette fortellinger fra fortiden. Et par generasjoner før ham hadde den mektige erkebiskopen Øystein Erlendson (1120–1188) målbevisst tatt Olavskulten i bruk for å styrke kirkens posisjon. Både legendesamlingen

Passio Olavi og oppføringen av Stiklestad kirke regnes som erkebiskopens verk. I hvilken grad Snorres fortellinger bygde på troverdig kunnskap, og i hvilken grad historiskrivningen hans var tilpasset samtidens politiske og religiøse situasjon, har lenge vært omstridte spørsmål (Andersen 1977; Krag 2000). For Stiklestads vedkommende kan det i denne sammenhengen være tilstrekkelig å slå fast at Snorres fremstilling ble viktig for å etablere stedets betydning i senere norsk historieskriving. Sammen med biskop Øysteins kirkebygg representerte den begynnelsen på den kulturelle kodingen av Stiklestad som et særlig viktig sted.

I dag er Stiklestads semiotiske ladning sterk og entydig nasjonal. Stiklestad nasjonale kultursenter (SNK) ble opprettet ved Stortingsvedtak i 1995 og har som oppgave å formidle «politiske, kulturelle og åndelig dimensjoner ved olavsarven». SNKs nettsider levner ingen tvil verken om stedets eller formidlingsarbeidets nasjonale betydning:

Slaget på Stiklestad i 1030 fikk dramatiske konsekvenser for norsk historie og samfunnsutvikling. Etter dette året skulle det aldri igjen stilles spørsmålstegn ved Norge som rike.

Olavsarven ble det viktigste materialet i norsk nasjonsbygging både i middelalderen og i nyere tid, og var på samme måte det avgjørende grunnlaget for byggingen av den norske kirkeorganisasjonen. Olavs martyrrøks er sentrale symboler både i Riksvåpenet og i Den norske kirkes våpen.

(<https://stiklestad.no/om-oss/>, utheving i original).

Formuleringene skaper en direkte forbindelse mellom det lokale og helt konkrete stedet Stiklestad på den ene siden, og Norge som rike, stat, kirke og nasjon på den andre. Den

skaper en tilsvarende direkte forbindelse mellom før og nå, og understreker at det som hendte i 1030 fikk gjennomgripende konsekvenser langt inn i den fremtiden som er *vår* nåtid. Hendelsene den gang ble grunnlag for et solid og varig byggverk, samtidig som de også fremstilles som elementer i pågående prosesser over svært lang tid. I denne teksten representerer øksa som St. Olav vanligvis avbildes med, både martyrdøden for snart tusen år siden og Norge som (kristent) rike i all etertid. Budskapet som formidles blir at det som hendte i 1030 gav Stiklestad en betydning som ikke bare har vart ved, men som er blitt jevnt og kumulativt forsterket gjennom århundrene.

Det kan være grunn til å legge merke til at formuleringene verken forklarer eller argumenterer. Setningene på nettsiden forteller ikke hva som hendte i 1030, men fastslår likevel at hendelsene hadde stor og langvarig betydning for Norge. Teksten påstår også at «olavsarven» ble materiale for norsk nasjonsbygging, men forklarer verken hva denne arven består i, eller på hvilken måte den har fungert. Noe av dette kan selvsagt tilskrives medium og format – det dreier seg om en kort og introduserende tekst på nett. Men når den gir mening som presentasjon av både SNK og Stiklestad, er det også fordi den nasjonale fortolkningen av hendelsene i 1030 og kong Olavs betydning både for dem og for Norge, i stor grad kan tas for gitt. SNK kan nokså sikkert regne med at personer som kan lese teksten deres, også er innforstått med referansene og betydningene. Dagens forståelse av Stiklestad og slaget i 1030 som avgjørende viktig for Norge og norsk historie er relativt entydig og monumental. Det er ikke nødvendig å argumentere for den. Snarere synes betydningen å være en del av stedet selv.

«Olavsarven» er begrepet som får sette navn på den oppfatningen av organisk sam-

menheng og historisk konsekvens som kommer til uttrykk gjennom både nettsidene og i SNKs arbeid mer allment. Fremfor noe understreker det kontinuitet. Det kan i seg selv forstås som talehandling, altså en handling som utføres av ytringen selv, like mye som et navn på noe som allerede eksisterer. På samme måte kan tekster som den vi finner på SNKs nettsider sees som italesettelser av meningsinnhold som bidrar til stedets semiotiske ladning. Disse ytringene er *påkallelser* av betydning og av historisk kontinuitet, like mye som *beskrivelser* av slike forhold. De tjener til å tradisjonalisere Stiklestads betydning, det vil si at de autoriserer nåtidige forhold ved hjelp av referanser til fortiden (Hymes 1975; Bauman 2004; Eriksen 2005). Bauman beskriver virkningen av dette som «an act of authentication, akin to the art or antique dealer's authentication of an object by tracing its provenience» (2004:27). Poenget her er ikke at sammenhengene som påkalles er uriktige eller falske (selv om de *kan* være det), men å understreke at talehandlingene til enhver tid foregår og har sin virkning *i nåtiden*. Både begrepet «Olavsarven» og nettsidenes retorikk er med på å forme Stiklestad som semiotisk landskap i vår egen tid. SNKs oppgave er å fylle stedet med tegn, koder, innramminger og markeringer, og dermed plassere det historiske innholdet inn i de fysiske omgivelsene slik at det semiotiske landskapet fungerer. En viktig del av dette arbeidet er påstanden om at «arven» er nettopp dét: SNKs virksomhet og ordbruk understreker at budskapet som formidles har vært overført fra generasjon til generasjon gjennom århundrene fra de opprinnelige hendelsene og opp til i dag.

Gerhard Schøning og sporene av det før-kristne

Gerhard Schønings skildring fra Stiklestad forteller om en annen og betydelige svakere semiotisk lading enn SNKs nettsider. Besøket var del av Schønings omfattende antikvariske reiser i Norge i årene 1773–1775, der målet var å kartlegge fornminner og andre bemerkelsesverdige forhold i hele landet. Stiklestads betydning som arena for viktige hendelser i norsk historie var ikke hans viktigste grunnelse for å oppsøke dette stedet. Riktignok kan Schøning fortelle at Stiklestad var berømt «i sær deraf, at Norges Regent og Konge, siden Skyts-Helgen og Patron, Kong Oluf den Hellige, i en Træfning, med hans, ham frafaldne Undersaatte, der blev dræbt, d: 29 Jul: Ao. 1030» (Schøning 1979:60). Derimot nevnes ikke at denne «træfning» skulle ha noen spesielt avgjørende betydning for kristningen av landet eller for dets senere historie. At han velger uttrykket «blev dræbt» i stedet for «falt» er også med på å redusere hendelsens historisk-heroiske betydning.

Schøning startet Stiklestadbesøket i kirken, som skal være bygget på stedet der kongen falt. Årsaken til denne prioriteringen var først og fremst det dårlige været. På grunn av kraftig regn fikk ikke Schøning undersøkt de fornminnene som han primært var kommet for å se, men måtte nøye seg med innendørs undersøkelser i kirken. Beskrivelse av bygningen er basert på presise og detaljerte observasjoner av byggemåte og stiltrekk og omfatter både gamle og nyere deler. Først når Schøning avslutningsvis påpeker at bygningen er finere utført enn andre norske kirker fra samme tid, refererer han til St.Olav og kirkebygningens tilknytning til ham. Ut-smykningene har «en særdeles Pragt; og saadant kunde ventes i en Kirke, som blev sat, enten paa, eller nær ved det Sted, hvor foromtalte Rigets Skyts-Helgen, K. Oluf den Hellige, omkom» (Schøning 1910:60).

Det som Schøning først og fremst var opptatt av, og som fremstår som hovedbegrunnelsen for Stiklestadbesøket hans, var de mange eldre fornminnene i området, der enkelte var av en type han ikke kjente fra før. På gården Forbregd fantes det en serie store steinsetninger i form av ringer eller plater i bakken. Mange av dem var i ferd med å bli fjernet i forbindelse med rydding av nytt åkerland, men bonden på gården hadde fått laget en tegning av hele området. Schøning roste dette arbeidet, og ba også om at de gjenværende steinsettingene ble bevart «til Erindring, for Efterkommerne» (Schøning 1979:62). Beskrivelsene av steinsirklenes sammensetning, størrelse, beliggenhet og innbyrdes plassering er grundige, og Schøning bruker mye plass på å diskutere hva disse bemerkelsesverdige konstruksjonene kan ha tjent til. De er verken begravellessteder, minnesmerker eller «fekteplasser» for tvekamp, mener han, men urgamle kultsteder:

Desse Cirkler, eller cirkelrunde Steen-Plader, maae da have været Offer-Steder; men Offer-Steder, som ere brugte i de allerældste Tiider, i vore ældste Forfædres, Joternes Tiider, som i deres heele Levemaade vare simple eller eenfoldige, som og holdte deres Gudsørkelse under aaben Himmel, som fornemmelig dørkede Solen, af hvilken bemeldte cirkelrunde Kredse have mueligt været en Afbildning; de have her holdt deres offentlige Gudsørkelse, deres Offringer især, førend den, her i Norden, af Odin, indførte meere raffinerte Gudsørkelse tog Overhaand, førend Altere og Templer komme i Brug (Schøning 1979:63f).

Beskrivelsen og drøftingen av disse steinsettingene tar opp mye av plassen i Schønings beskrivelse. Tolkningen av dem som rester av en solkult som ikke bare var før-kristen, men

også «før-Odinsk», samsvarer med hans fremstillinger av Norges aller første innbyggere i *Norges Riiges Historie* (Schøning 1771–1781), og hans store interesse for denne delen av Nordens historie. Grunnlaget var hans og P.F.Suhms felles teori om at Norge opprinnelig ble befolket av de såkalte joterne, som senere ble fordrevet av gotiske folkeslag og deres høvding Odin (Eriksen 2007). Fornminnene på Forbregd satte Schøning i stand til å underbygge denne teorien – mente han – ved å vise til materielle spor etter den tidligste jotiske folkestammen. I dag er de fleste av steinsettingene, som regnes som en gravtype fra jernalderen, gått tapt (Midthjell 2011).

Store gravhauger på gårdene ved Stiklestad ble også behørig kommentert, sammen med andre «merkverdigheter» (ting som er verdt å legge merke til), slik som den gamle kirsebærhagen på gården Haug og et usedvanlig stort grantre nord for gården. Gården Bjertnes, noe sør for Stiklestad, hadde et hageanlegg i form av en lund med sammenplantede tresorter. Den forrige eieren, oberstløytnant Klüwer, hadde stått for utformingen. Schøning beskriver lunden med benker plassert omkring en stor stein:

... den saa kaldte St. Oles Skaal, om hvilken berettes, at Kong Oluf den Hellige, under sin Reise, fra Lexdalen til Værdalen, har spiist paa denne Steen, eller havt i Sinde, at udhuule den til en Skaal, men blev deri hindret, ved sine Fienders Ankomst. Steenen, som er flad oven paa, hvor den holder $1\frac{3}{4}$ Alen i Giennemsnidt, men aflang rundagtig neden under [...]. Den blev hidført, paa Vinter-Føret, og her opsat, paa en lav, men tyk Træe-Stolpe, omringet med et Stakket-Værk, inden for hvilket staae Bænke, rundt om Steenen (Schøning 1910:66).

Sagn som knytter St. Olav sammen med steiner, kilder og iøynefallende landskapstrekk er kjent fra store deler av landet (Bø 1955; Hodne 1990). De fleste av dem kan karakteriseres som opphavssagn som søker å forklare hvordan rare og avstikkende naturfenomen er blitt til. I dette tilfellet gjelder det den store steinens skålform, som altså knyttes til St. Olavs bruk av den. Opplysningen om at den ble fraktet på vinterføre tilsier at en betydelig innsats var påkrevd for at steinen kunne tas i bruk som hagemøbel. Det er altså ingen tilfeldighet som har ført steinen til lunden på Bjertnes, men et ressurs- og arbeidskrevende prosjekt igangsatt av Klüwer. Likevel tilsier både plasseringen i haven og Schønings omtale at steinen er blitt oppfattet mer som en artig kuriositet enn som helgenrelikvium eller minne om viktige rikshistoriske begivenheter.

Først på sitt tredje besøk til Stiklestad, etter å ha inspisert en rekke andre fornminner, gårder og bygninger i området, satte Schøning seg fore å finne stedet der slaget mellom kong Olav og bondehæren hadde stått. «Ingen» kunne lenger fortelle nøyaktig hvor dette hadde foregått, skriver han. Elven hadde skiftet leie og landskapet forandret seg. Schøning kom likevel frem til at slaget måtte ha stått ved gården vestre Stiklestad:

Her var en viidt udstrakt Plain, fornøden for en Krigsmagt at kunne udbrede sig, der alleene paa det eene Partie, eller pa K.Olufs Fienders Siide, skal have været ei mindre end 12.000 Mænd; her ere af Jorden oppløiede, ei allene adskillige forrustede Vaabener, men ogsaa andre Ting, som et Støkke af et Slags gammeldags Smykke, en gammeldags Kiæde, af meget fiint Arbeide, et Støkke af et Bidsel, med meere; her ligger en Samling, af adskillige, deels runde, deels aflange, deels trekantede Høie, foruden en, som ligner et latinsk

T, i hvilke Høie de formodentlig ere begravede, som falde i Slaget, saa mange nemlig, som vare endnu hengivne til den hedenske Religion (Schøning 1979:69).

Dette resonnementet er typisk for antikvarisk kunnskapstradisjon også mer generelt. Gravhauger på samme sted oppfattes mer eller mindre automatisk som samtidige, og også gjerne som resultatet av én stor, dramatisk hendelse (Eriksen 2007:90f). I dette tilfellet lar haugene seg altså knytte direkte til et slag som allerede er kjent fra saga-litteraturen. For Schøning er haugene en viktig indikasjon på at mange av dem som falt i slaget, fremdeles holdt på den norrøne religionen, og altså ble begravet i samsvar med norrøn skikk. Andre hauger i området tolker Schøning derimot som eldre, og – noe upresist – fra tiden «før» slaget (Schøning 1979:70).

Både tolkningen av steinsettingene på Forbregd og omtalen av gravhaugene på Stiklestad gir dermed innblikk i en av Schønings antikvariske hovedinteresser: Sporene etter det han mente at var de eldste religionsformene i Norge. St. Olav var ikke uvesentlig for undersøkelsene hans, men heller ikke noe hovedanliggende. Det samme gjelder slagstedet på Stiklestad, som fremstår som én blant de mange fornminnelokalitetene som ble undersøkt på reisen. I Schønings tekst figurerer Olav som norsk konge og som katolsk helgen, men hendelsene på Stiklestad tilskrives ikke noen unik og avgjørende betydning for den nasjonale historien. Det semiotiske landskapet som Schøning beveget seg i under sitt besøk i Verdal og på Stiklestad var overveiende før-kristent, ikke spesifikt nasjonalt, og fylt med spor og tegn fra jotiske folkestammer.

Schøning omtaler imidlertid også minnestøtten som sto på en haug like ved kirken. Den var pyramideformet, omkring 5 alen høy, murt opp av teglstein med et jernkors

på toppen. «Tilfor» var minnesmerket kun av tre, skriver Schøning, men i 1710 ble det nåværende monumentet murt opp som erstatning. Informasjonen har han hentet fra støtten selv, der en inskripsjon kunngjør at

Anno Christi 1025, paa en Fredag udi Augusti Maaned var her ved Stichelstad paa denne Sted Sancte Ola Konge til Norge. Fældet af Toere Hund, og lidet den Marter og Pine for den Christelige Troe, og er nu dato 1 Julii Anno 1710 dette Kors her bleven fornyet af den Velbaarne Herre Herr Johan v. Lemfort Kongelige Majestet til Danmark og Norge Bestalter Obrister over det Troniemske Regimente (Schøning 1979:65).

En tilleggsopplysning om at Lemforts frue var «af den Catholske Religion» fungerer som forklaring på hvorfor den nye støtten ble satt opp, og definerer den samtidig som et religiøst minnesmerke.

Innskriften inneholder feil som Schøning påpeker, men den understreker også støttens kristne karakter og representerer et tydelig forsøk på å kode landskapet med et religiøst innhold. Det er kongens død som martyr for den kristne troen som står i sentrum, ikke hans eller kristendommens nasjonale betydning. Schønings omtale på sin side gjør snarere støtten til en av de mange «merkverdighetene» som kan sees på Stiklestad, og som inngår i hans inventering av stedet – på linje med hagemøbler og merkverdige trær. Hans egne interesser er mer knyttet til forhold som trekker fornminnene bakover i tid, enn til hendelsenes betydning for ettertiden. Resultatet er en form for sidestilling av alle spor fra tiden etter slaget, tildels under den felles overskriften «catholsk», uavhengig av om de er fra middelalderen eller langt senere århundrer. Samtidig etterlater beskrivelsen lite inntrykk av at det som en gang har hendt på

Stiklestad har noen direkte forbindelse til Schønings egen tid.

Følsomhet og fedrelandskjærlighet

Schønings beskrivelse fra besøkene på Stiklestad var fremdeles upublisert da han uventet døde i 1780. Først i 1795 fant den veien til offentligheten, da den ble trykt i tidsskriftet *Topographisk Journal for Norge*. Spor av en ny og sterkere interesse for Stiklestad hadde dukket opp allerede året før. Da publiserte løytnant Ole Lyng et kart dedikert til stiftsbefalingsmann Thorfield Fieldsted, med tittelen «Kart over Situationen ved Stikklestadgaardene udi Waerdahlen hvor Slaget imellem Kong Olaf den Hellige og Bönderne udi Norge er holden den 4 August 1030» (https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8492_361w). Dette kartet fremstiller slaget like mye som stedet i seg selv. Det viser mange av fornminnene som Schøning beskrev, sammen med den vanlige antikvariske tolkningen av haugene som graver for de falne. På kartet har imidlertid disse haugene fått undertittelen «de slagne af kong Olafs Mænd», noe som knytter gravene tett opp mot slaget. Samtidig forsvinner Schønings påstand om at gravene tilhører kongens hedenske motstandere, og altså viser hvor sterk den hedenske religionen ennå var. Lyng på sin side gir ingen forklaring på hvorfor de falne fra kongens kristne hær skulle ha blitt begravet etter hedensk skikk. Kartet viser også de antatte posisjonene for de to hærene. Både kongens menn og bondehæren er markert med skraverne felt, og plasseringen til merkesmannen for hver hær er angitt. Korte tekster bak de to frontlinjene forteller hva som hendte under slaget. Stiklestad kirke og Lemforts minnesmerke er også tegnet inn. I gjengivelsen av inskripsjonen omtales minnesmerket som «St. Olavs Ærestøtte». Lyngs kart viser altså både de historiske hendelsene og minnene etter dem. Sammenlignet med Schønings tekst er den

Gerhard Schönings tegning
av Lemfort-monumentet som
ble satt opp i 1701.
Tegningen er fra Schönings
reise til Stiklestad i 1774.

semiotiske ladningen langt mer entydig konsentrert om kongen og slaget. Stiklestad er ikke lenger bare et sted med svært mange fornminner fra en litt uspesifisert fortid, men knyttes hovedsakelig til én viktig hendelse. Også kartet, med vekt på slaget og fornminnene, innebærer en koding av stedet, en tolkning der utvalgte betydningsbærende elementer fremheves. Men i motsetning til kirkens og minnestøttens koding representerer ikke kartet noe materielt inngrep i landskapet. Det setter ikke fysiske spor. Derimot gjør det at stedet og meningen det tilskrives blir bevegelig. Kartet gjorde at stedet og kunnskapen om det kunne begynne å sirkulere på nye måter og i nye sammenhenger.

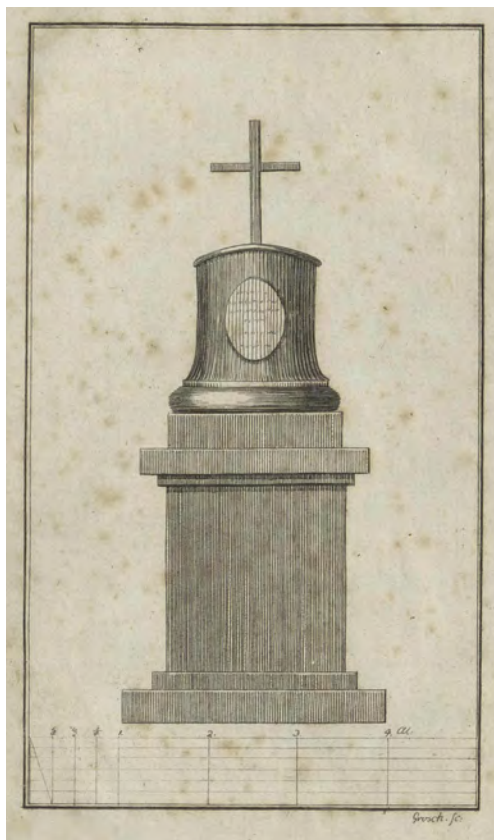
Ole Lyng (1762–1823), som senere avanserte til både kaptein og oberst, var selv fra storgården Gjevran i Verdalen. Thorkild Fjeld-

sted (1741–96), som kartet er dedikert til, og som også kan ha betalt for produksjonen av det, var jurist og opprinnelig fra Island. I årene 1786–95 var han stiftamtmand i Trondheim. Den historisk interesserte Fjeldsted var medlem av det danske vitenskapselskapet i København og aktiv i vitenskapselskapet i Trondheim der han skal ha bidratt med høytlesning av kongesagaer på islandsk. Lyng og Fjeldsted har altså hatt sammenfallende interesser for historisk viten. Gjennom tilknytningen til de lærde miljøene i Trondheim og København og ved hjelp av Lyngs kart og Schönings publiserte beskrivelse, kunne Stiklestad nå begynne å sirkulere som kunnskapsobjekt blant antikvarer og historikere. I denne rollen kunne Stiklestad også finne sin plass i den oppdagelsen av det spesifikke norske som tidens historiske, topogra-

fiske og antikvariske arbeider førte til (Eriksen 2007). Denne kunnskapen gjorde det mulig å se det gamle kongeriket Norge som noe annet og mer enn det danske rikets mest fjellfylte del. Mer presis og detaljert viten om både historie og naturforhold produserte også en økt forståelse for særpreg, egenart og muligheter – både kulturelt, økonomisk og etterhvert politisk.

Også Fjeldsteds etterfølger som stiftsamtmann, Frederik Adeler (1764–1816), var medlem av vitenskapsselskapet i Trondheim, samtidig som han videreførte interessen for Stiklestad. Av ham fikk Lyng i 1804 oppdraget med å utforme et nytt monument. Lemforts gamle støtte skal på dette tidspunktet vært forfallen og preget av vedlikeholdsarbeid som snarere hadde skadet den. Engstykket som Lemfort hadde forært til støttens vedlikehold var dessuten blitt solgt, slik at det ikke lenger fantes midler til utbedring (Marstrander og Sinding-Larsen 1969:198). Noen av midlene som skulle til for å bekoste det nye monumentet ble samlet inn lokalt, men Adeler endte med å donere den største delen selv (Hagerup 1805:259). Etter at Adeler hadde forlatt Trondheim i 1804, ble det nye monumentet utført i sandstein av den danske billedhuggeren Nicolai Dajon og satt opp på Stiklestad, der det fremdeles står (Eriksonas 2004:206). Monumentet er utformet som en tidstypisk gravstøtte i klassiserende stil. En brutt søyle er plassert på en arkitektonisk utformet sokkel, og det hele er kronet med et spinkelt kors. Minnetavlen på søylen forteller at:

Denne Støtte
er reist Aar 1805 til Minde om
Kong
Olaf Haraldson
Kaldet den Hellige
som faldt i Slaget ved Stiklestad
den 29 Juli 1030

Monumentet ble satt opp ved siden av den eldre Lemfort-støtten, antagelig ikke før i 1807. De to minnesmerkene ble lenge stående side om side. På det nye monumenter er tidfestingen av slaget korrigert. Like viktig er det at her er Olav Haraldson ikke lenger martyr. Han kalles riktignok hellig, men det er ikke «Pine for den Christelige Troe» som minnes. Det nye monumentet er først og fremst et kongelig grav- eller sørgeminne. Hendelsen som Schøning kaller en «trefning», der kongen «omkom», eller «blev dræbt», er dessuten blitt et slag. Men til tross for at det omtales i bestemt form, er «slaget ved Stiklestad» heller ikke her blitt den nasjonal-historiske begivenheten som det er i vår egen tid.

Tett knyttet opp mot Adeler-monumentet var Eyler Hagerups *Oluf den Hellige, Norges*

Eyler Hagerups «folkebok» om Olav den Hellige hadde kun en illustrasjon. Det nye Olavs-monumentet, som var tegnet av Ole Lyng og bekostet av stiftsamtmann Frederik Adeler, prydet bokens tittelside. Monumentet ble satt opp i 1807, to år etter at boken kom ut.

Konge. En Læsebok for Menigmand, som ble gitt ut i 1805. Hagerup var kapellan i Verdalen da han skrev boken, og hadde også slektsbånd til Trøndelag gjennom sin bestefar som var biskop i Trondheim fra 1731 til 1743. En tegning av Adellers monument er gjengitt på forsatsbladet til Hagerups bok, som også er dedikert til ham. I dedikasjonsteksten roser Hagerup Adeles fedrelandskjærlighet i varme ordelag. Monumentet Adeler har bekostet vil snart

... komme til at fremstaae paa ærværdig Tomt inden denne skjønne Dals Enemærker, og under hvis Beskuelse saavel Nutidens som Eftertidens tænkende Mennesker med en behagelig Samforening vil dvæle ved dette tredobbelte Minde: Kong Oluf—Stedet— og Hædersmanden, der lod oprejse Støtten (Hagerup 1805: upag dedikasjon).

Monumentet, som Hagerup kaller en «Hæder-Støtte», vil altså ikke bare ære kongens minne. Det vil også være til pryd for det skjønne landskapet i Verdalen og til ære for Adeler selv. Denne sammenflettingen gjør også Hagerups bok kan forstås i forlengelse av budskapet som monumentet formidler. Formuleringene viser en tydelig gjenklang av tidens sensibilitetskult eller sterke vektlegging av følsomhet som ideal, der både monumenter og landskap hadde sin faste funksjon. Både naturvandring og tenksom betraktning av minnesmerker skulle fremkalle følelser som i sin tur hadde kulturelt kodifiserte uttrykk og klart definerte sosiale funksjoner (Damsholt 2000 a og b). For det enkelte «tænkende Menneske» dreide dette seg ikke bare om muligheten til personlige opplevelser og subjektive følelser, men også om å fremstå som kompetent samfunnsmedlem og borger. Idéhistorikeren Ellen Krefting har påpekt at sensibilitet eller følsomhet ble «betraktet som

den sentrale motoren i både moralens og fornuftens naturlige 'genealogi'» i denne perioden. Hun legger til at «det kanskje mest karakteristiske trekket ved følsomheten som kategori på 1700-tallet, var dens sosiale aspekter. I motsetning til lidenskapenes subjektive og destruktive karakter, ble de nye følelsene nemlig sett på som grunnleggende kollektive og kommunikative fenomener. De var noe som bare kunne oppstå mellom mennesker, de ble dannet og utvekslet i et sosialt rom» (Krefting 2003:8).

Følsomhetens sosiale aspekter har etnologen Tine Damsholt mer konkret knyttet til idealene om borgerdyd, definert som evnen til å sette allmenvellet over egeninteressene og arbeide for felleskapets beste. Empati, følsomhet og evnen til å forstå andres følelser og leve seg inn i deres situasjon, var avgjørende for utvikling av slik dyd, fordi disse egenskapene og evnen til å kommunisere dem var grunnleggende for opplevelsen av felleskap (Damsholt 2000, se også Hunt 2007). Monumenter, minnesmerker, «følsomme haver» og pent anrettede fornminner kunne bidra til å øve opp slike egenskaper og til å gi uttrykk for dem på rett måte, samtidig som de selv kunne *være* slike uttrykk. De representerte følsomhetskultens teknikker og redskaper.

I Hagerups beskrivelse blir det nye monumentet nettopp et uttrykk for Adellers fedrelandskjærlighet, et sentralt element i borgerdyden, samtidig som beskuelsen av det byr tilskueren muligheten til å dvele ved denne dyden og dermed utvikle den hos seg selv. Verken borgerdyd eller fedrelandskjærlighet er imidlertid forstått i nasjonale rammer. Den danskfødte Frederik Adeler hadde tittel av baron og var stiftamtmand i Trondheim en kort periode fra 1802 til 1804. Som verken «borger» eller spesielt «norsk» tilhørte han den eneveldige statens politiske og sosiale elite. Ved å ta i bruk den følsomme patriotis-

mens språk fremhever Hagerup likevel hvordan Adeler har virket for fellesskapet og altså utvist borgerdyd:

Uforglemmelig er Deres Højvelbaarenhed inden Trøndelagens Egne; ved sjeldne Talenter, ved den ædlest Tanke- og Hand- lemaade, ved den ømmeste Forsorg for Nødlidende tilvandt De Dem Alles Høj- jagtelse, Kjærlighed og Taknemmelighed, kort: Alles Hjerter. At altsaa her en Trøn- der ved dette ringe Ærbødigheds-Bevis tager sig den Frihed at bevidne Dem det, den offentlige Stemme allerede forhen har kundgjort som vitterlig Sandhed, vilde Deres Højvelbaarnhed ikke tage ugunstig op! (Hagerup 1805: upaginert dedika- sjon).

Fellesskapet som Hagerup på denne måten gjør seg til talsmann for, er ikke nasjonalt, men trøndersk. Rammene for både borgerdyd, fedrelandskjærighet, taknemmelighet og følsomhet er eneveldet og den dansk- norske helstaten, mens den konkrete lokali- seringen er Trøndelag, nærmere bestemt Ver- dal.

Denne tankegangen er gjennomgående i Hagerups bok. Etter dedikasjonen følger en fortale til leserne der Hagerup forklarer hva han mener med undertittelens uttrykk «men- nigmand». Boken er nemlig slett ikke skrevet kun for allmuen eller de lavere stendene, men også for adel og borgerskap, understreker han. Alle disse gruppene kan nemlig ha behov for en historiebok som kan

...opvække Eftertanken, sysselsætte For- standen, bestyrke Dyds- og Retsinds- Grundsætninger, og derhos i et jevnt og frithen fortællende Foredrag virke saa underholdende, at dens Læsning satte Sindet i forskjellige, deltagende Bevægelser; kort:

forene det Nyttige med det Behagelige (Hagerup 1805: upag. Forerindring).

De bevegelser som lesningen skal fremkalle, refererer på nytt til følsomhetskompetansen som skulle oppøves, og den dyd eller moral som sensibiliteten skulle resultere i. Bevegelsen dreide det seg heller ikke bare om et følelsesmessig engasjement, men hadde også helt konkret betydning. Vandring gjennom parken eller det pittoreske landskapet, der minnesmerker, inskripsjoner og andre «tenk- somme» innretninger møtte den følsomme borger rundt hver sving, var nettopp midler til å fremkalle den emosjonelle bevegelsen (Damsholt 2000). Slik blir den bevegede le- seren som manes frem i Hagerups fortale mer eller mindre identisk med de «tænkende Mennesker» som kunne beskue Adeler- mo- numentet i Verdalens skjønne landskap.

Selv om boken altså var for ment for alle grupper i samfunnet var imidlertid årsakene noe ulike. For de høyere stendene kunne en historiebok tjene til å lede oppmerksomheten bort fra den skadelige moderne romanlesnin- gen, mente Hagerup. For allmuens vedkom- mende dreide det seg derimot om å kunne tilby noe bedre enn den gamle godtkjøpslit- taturen som selges på markedene – her re- fererer Hagerup antagelig til det som i dag kalles folkebøker. I tillegg har han det beste håp om at boken kan bidra til å uttrykke bøn- dens overtro om den allestedsnærværende «St. Ola» og miraklene hans. Det er som er- statning for alle disse ulike formene for dårlig og unyttig underholdning at Hagerup vil tilby historie, forstått på tradisjonelt vis som «livets læremester» eller fortellinger om en eksemplarisk skikkelse (Eriksen 2010). Am- bisjonen er å uttrykke sagnfiguren

og i dets Sted med tilforladelige historiske Beviser at fremstille ham for enhver Læser i hvilkensomhelst Stand, som en oprigtig

Christen, et ædelt, retsindigt Menneske – dog ikke uden menneskelige Fejl – en sielden stor Mand, en udmærket stor Konge, Hærfører og Helt (Hagerup 1805: upag. Forerindring).

Om disse leserne befinner seg i Norge eller i andre deler av konglomerat-staten, er derimot ikke et tema i fremstillingen. Idealene for fedrelandskjærlighet, kristen tro, moral og borgerdyd gjelder i hele riket. At Hagerup mer eksplisitt har hatt danske lesere i tankene, kommer tydelig frem av notene som han har utstyrt fremstillingen med. Her forklares særskilte norske dialektord, samtidig som det redegjøres for norske skikker og norsk levemåte – blant annet bruken av flatbrød i stedet for hevet brød. Enkelte antikvariske kommentarer er også inkludert, der forholdene i eldre tid blir omtalt og forklart. Blant annet skriver Hagerup at når kong Olav mottar et brev fra den danske kong Knut under et opphold i Tønsberg, skal dette nok ikke forstås i moderne forstand, men var «formodentlig Tavler af Kobber eller Træ, hvorpaa der stod indgravne Rune-Bogstaver» (Hagerup 1805: 99). Notene gir altså ikke inntrykk av at hensikten er å fremheve noe særnorsk. Snarere å gjøre en eksotisk fortelling fra fortiden forståelig i Hagerups egen tid og å nå frem til lesere i hele riket.

Hoveddelen av boken, altså fortellingen om Olav den hellige, er en parafrese av Snorres saga om Olav den hellige. Om Hagerup hadde tilgang til Snorre i norrøn original og selv kunne lese ham på dette språket, vites ikke, men Fjeldsteds høytlesning i Viten-skapsselskapet (ovenfor) kan ha vært en inspirasjonskilde. Peder Claussøn Friis' danske oversettelse av kongesagaene ble publisert i 1633 med tittelen *Norske Kongers Chronica*, og kan være versjonen som Hagerup bygger på. Først noen år etter Hagerups bok, i 1838–39, kom det en mer moderne oversettelse

ved Jacob Aall. Denne oversettelsen inneholdt også noen få illustrasjoner, utført av Johannes Flintoe. Blant dem var et prospekt fra Stiklestad som Flintoe besøkte i 1825. Til tross for at Adelters monument skal ha vært satt opp på denne tiden, viser imidlertid tegningen kun den gamle Lemfort-støtten.

Hagerups gjenfortelling av sagaen er lagt tett opp til målene som han presenterte i for-talen. Kongen skildres først og fremst som en edel skikkelse og en god kristen med høy moral, æres- og rettsfølelse. Motsetningene mellom Olav Haraldson og den danske kongen Knut den mektige, som hadde alliert seg med stormennene i Trøndelag og på denne måten skaffet seg herredømme over Norge, er en sentral del av intrigen i Olav den hellige saga. I Hagerups bok blir denne politiske motsetningen fremstilt i moralske termer. Mens Olav er edel og rettskaffen, utmerker Knut seg med svik og bedrag. Han er imidlertid ikke alene i rollen som fortellingens skurk. Også de trønderske stormennene som støtter ham og blir Olavs fiender, tilskrives de samme, lite hederverdige egenskaper. Hagerup appellerer igjen til den tenksomme leser:

Maa ikke den eftertænksomme Læser studse ved Alt dette, og, efter Læsningen, atter igjen her ledes til at anstille Betragtninger! Dette er uden for al Tvivl, at artigere og ærefuldere var vor Olufs Fremgang mellem mandige Kampe og haarde Sejerssiag, da han hjemlede sin Ret til Norges Rige – sin Odel og Arv – end denne paa Guld og Sølv mægtige Knuds. Hver retsindig Læsers Ringeagt følger denne sidstnævnte paa hans stolte, triumpherende Fart ad den ustadige Lykkes Bane, naar derimod deltagende Medynk opleder vor Oluf, i den samme Tid grublende, nedbøjet af Modgang og Bekymring. O, hvor han nu, efter Begivenhedernes Gang,

i alvorlig Ensomhed maae have angret, at han slap sin arrigste Fiende, den nidsyge Håkon Jarl, af Hænderne, da han havde ham saa ganske i sin Vold. Thi, upaatvivleligt er det, at denne ærgjærrige Mands listige Ondskab og Snuhed lokkede mange af de misfornøjede Norske til Kong Knuds Hof (Hagerup 1805: 163).

Leserhenvendelsen inviterer til innlevelse og engasjement. I den tradisjonelle rollen som «livets læremester» presenterte historiske fortellinger eksempler til etterfølgelse, avskrekkelse og moralsk lærdom. Hagerup bruker motsetningene mellom Olav og Knut som illustrasjoner på gode og dårlig personlige egenskaper, men også for å fremheve motsetninger mellom rett og urett, mellom tapper innsats og vulgær rikdom og mellom utholdenhet og omskiftelige lykke. På denne måten dreier fortellingen seg ikke bare om hendelser i en fjern fortid, men om verdier, utfordringer og egenskaper som mennesker til alle tider og i alle stender må forholde seg til. Innenfor disse rammene fremstilles Olav som både kristen konge og kristningskonge. Religionen er en viktig kilde til hans mange gode egenskaper og høye moral, men den gjøres ikke til noen hovedsak for å drive fortellingen fremover. Kristentroen er snarere én av de ressursene Olav hadde til rådighet i kampen han førte for å vinne det norske riket som han hadde arve- og odelsrett til. Den preger ham moralsk og personlig i den rettferdige kampen mot svikefulle fiender, intriger og urettmessig maktbruk. En slik forståelse reflekteres også i Hagerups kommentar til kongens død:

Saaledes faldt da vor Oluf som en Martyr for den christelige Religions den gode Sag, som et blodigt Offer for uskjønne Landsmands og hevngjærrige Fienders Forfølgelser (Hagerup 1805: 238).

Olav er en kristen martyr, men altså i like stor grad et offer for uhederlige landsmenns renkespill og for kong Knuts urimelige maktambisjoner.

Det spesifikke nasjonale har liten plass i Hagerups fortelling, og ord som Norge, norsk og nasjon brukes lite. Der de forekommer refererer de gjerne konkret til Hårfagre-ættens kongerike, som Olav Haraldson så seg som rettmessig arving til, ikke til verdier i Hagerups egen tid. I geografisk sammenheng er Trøndelag og Verdalen viktigere enn Norge, og når enkeltgrupper innen riket nevnes er det som trøndere, ikke nordmenn. I Hagerups terminologi refererer «Fædrelandet» til den danske konglomeratstaten, ikke til den norske delen av dette riket.

På samme måte som Lyngs kart representerte Hagerups bok og den kulturelle kodningen som foregår der, ingen konkret inngripen i landskapet på Stiklestad. I mindre grad enn kartet var boken dessuten direkte knyttet til det fysiske stedet. Slaget der kongen dør utgjør kun kort del av fortellingen. Båndene til Adeler-monument og den felles klangbunnen av følsomhetsdyrkelse og historieforståelse gjør likevel at bok og sted knyttes sammen. Den tenksomme betraktning av monumentet skulle skape den samme følsomme bevegelse som lesingen av boken og fremkalle samme type fedrelandskjærlighet.

Semiotisk landskap

Både innholdet og intensiteten i Stiklestads semiotiske ladning som historisk landskap var altså en annen på 1700-tallet enn det vi kjenner fra vår egen tid og fra arbeidet som SNK utfører. For Gerhard Schøning var Stiklestad og Verdalen først og fremst et sted med mange og imponerende fortidsminner. Mest interessante fra hans perspektiv var de som kunne tolkes som vitnesbyrd om hedensk religion, og aller mest de Schøning oppfattet som spor etter før-kristen solkult. Både kirken

De to monumentene ble stående side om side til gjennom store deler av 1800-tallet. I Christian Tønsbergs plansjeverk Norge fremstillet i Tegninger fra 1846–48, er det nyere Adeler-monumentet tegnet inn på Johannes Flintoes eldre bilde av Stiklestad-landskapet og det gamle Lemfort-monumentet.

og andre olavsminner som Lemfort-monumentet tilhørte på sin side nyere tid, og var dermed mindre viktige for hans antikvariske tilnærming. Schönings var opptatt av å finne ut hvor slaget hadde stått, men dette var ikke noen hovedsak i undersøkelsen hans. Også her vendte interessen seg først og fremst mot de hedenske gravene på slagstedet.

Publiseringen av Schönings beskrivelse i 1795, omkring tyve år etter at han besøkte Stiklestad, reflekterer en ny interesse der landskapet fikk en ny semiotisk ladning. Både Lyngs kart, Adellers monument og Hagerups bok gjorde kong Olav til hovedperson, og slaget som ender med kongens død til den sentrale hendelsen. Samtidig trakk de tydelig vekslers på tidens følsomhetskult, der båndene mellom landskap, minnesmerke og den bevegde tilskueren ble en hovedsak. Historie-skrivingens oppgave i denne sammenhengen var å tjene som «livets læremester», å presentere eksemplariske fortellinger til etterfølgelse. I tråd med slike idealer ble Olav presentert som en både moralsk og religiøst forbilledlig skikkelse: tapper, edel, modig. Til forskjell

fra Schönings antikvarisk-registrerende oversikt ble fortidens hendelser og skikkelser her tilskrevet en direkte betydning for ettertiden. Man skulle ta lærdom av historien. Her dreide det seg imidlertid ikke om kontinuitet over tid, eller om de fortidige hendelsenes konsekvens for senere århundrer. Det var tvert imot fordi de reflekterte allmenne verdier og tidløse idealer at fortellingene fra fortiden kunne få en funksjon som forbilde og modell. I dette perspektivet var slaget og kongens død heller ikke en begivenhet med særskilt nasjonal betydning, men i stedet en tidløs demonstrasjon av like tidløse gode og heroiske egenskaper. Lokal trøndersk stolthet på sin side kunne knyttes til vissheten om at disse allmenne egenskapene og verdiene var blitt virkeliggjort på iøynefallende og dramatisk måte nettopp på Stiklestad. Både Adellers monument og Hagerups bok formidler denne forståelsen av stedet og historien.

Nåtidens historieformidling, slik den blant annet kommer til uttrykk gjennom SNKs arbeid, er på sin side basert på andre prinsipper og andre forestillinger om forhold

det mellom fortid og nåtid, og om betydningen av historisk kunnskap. På samme måte som hos Schøning er historie forstått som fortid, og på samme måte som hos Adeler og Hagerup tilskrives historien formende betydning for nåtiden. Årsaken er likevel ikke de historiske hendelsenes forbilledlige og allmenne karakter, men den kumulative betydningen av nasjonale konsekvenser. Den nåtidige tenkemåten er basert på ideer om seig og langvarig historisk kontinuitet, der «noe» spesifikt norsk er blitt videreført gjennom tiden i mange hundre år. Den eldre tenkemåten derimot dreide seg ikke om sammenhenger i tid, men snarere over den: om tidløshet og universelle verdier.

De ulike forståelsene av de fortidige hendelsenes betydning har etterlatt seg mange lag av materielle spor på Stiklestad. De spenner fra biskop Øysteins kirkebygg over Adelermonument og frem til SNKs mange moderne installasjoner. Sammen bidrar de til å gjøre Stiklestad til et «historisk sted», en fysisk lokalitet mettet med kulturell betydning. De ulike fysiske sporene er knyttet opp til ulike tiders forståelse og bruk av fortiden, men virker også sammen. De utgjør et nettverk som stadig kan omtolkes og der de ulike elementene kan plasseres inn i nye forståelser og påstander om historiens betydning.

Litteratur

- Andersen, Per Sveaas 1977. *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800–1130. Handbok i Norges historie 2*. Bergen, Universitetsforlaget.
- Axelsson, Bodil 2003. *Meningsfulla Förflutenheter Traditionalisering och teatralisering i en klosterruin*. Linköping, Linköpings universitet.
- Bauman, Richard 2004. *A World of Others' Words. Cross-Cultural Perspectives on Intertextuality*. Oxford, Blackwell.
- Bø, Olav 1955. *Heilag-Olav i norsk folketradisjon*. Oslo, Samlaget.
- Damsholt, Tine 2000a. Being moved. *Ethnologia Scandinavica*, bd 30, s. 24–46.
- Damsholt, Tine 2000b. *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reforme i Danmark i sidste del af 1700-tallet*. København, Museum Tusulanum forlag.
- Edensor, Tim 2002. *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford, Berg.
- Eriksen, Anne 2005. Our Lady of Perpetual Help. Invented Tradition and Devotional Success, *Journal of Folklore Research*, bd. 42, s. 295–321.
- Eriksen, Anne 2007. *Topografenes verden. Fornminner og fortidsforståelse*. Oslo, Pax forlag.
- Eriksen, Anne 2010. Livets læremester. Eksemplarisk historieskriving. *Tidsskrift for kulturforskning*, bd. 9, nr. 2, s. 39–54.
- Eriksonas, Linas 2004. *National Heroes and National Identities. Scotland, Norway and Lithuania*. Brussel, Peter Lang.
- Hagerup, Eyler 1805. *Oluf den Hellige, Norges Konge. En Læsebok for Menigmand*, København, A. Seidelin.
- Hodne, Ørnulf 1990. *Jutulhogg og ridder-sprang. Sagn fra norsk natur*. Oslo, Grøndahl.
- Hunt, Lynn 2007. *Inventing Human Rights. A History*. New York, W.W. Norton.
- Hymes, Dell 1975. Folklore's Nature and the Sun's Myth, *Journal of American Folklore*, bd. 88, s. 345–69.
- Krag, Claus. 2000. *Norges historie fram til 1319*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Krefting, Ellen M. 2003. Følsomhet og opplysning. Omkring sensibilitetsbegrepet i Encyclopedien. *Tidsskrift for kulturforskning*, bd. 2, nr. 4, s. 5–19.
- van der Laarse, Rob 2010. Gazing at places we have never been. Landscape, heritage and identity. I Bloemers, H.K et al (red.).

- The Cultural Landscape and Heritage Paradox*. Amsterdam, s. 321–328.
- Löfgren, Orvar. 1993. The Cultural Grammar of Nation-Building. I P. Anttonen og R. Kvideland (red.). *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Studies of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries*. NIF, Åbo, s. 217–235.
- Marstrander, Sverre og Egil Sinding-Larsen 1969. Olavsstøtten på Stiklestad. I B. Hei-berg et al (red.) *Fremtid for fortiden. Fortidsvern i 125 år*. Oslo, Grøndahl & Søn, s. 198–199.
- Midthjell, Harald B. 2011. Gravfeltet i Forbregd-Lein boligfelt. *Verdal historielags årbok*, s. 1–4.
- Schøning, Gerhard 1771–81. *Norges Riiges Historie*. 3 bd. Sorø.
- Schøning, Gerhard 1979. *Reise som gjennom en Deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775.....er gjort og beskreven*, bd. 2. Trondheim, Tapir.
- Stiklestad nasjonale kultursenter. <https://stiklestad.no/om-oss/> (besøkt mars 2020).
- Titlestad, Torggrim. 2017. *Slaget i Hafrsfjord*. Stavanger, Sagabok forlag.
- Titlestad, Torggrim. 2018. Den norske nasjonens vugge er Hafrsfjord. *Innherred*, 11.01.18.
- Waterton, Emma og Steve Watson 2014. *The Semiotics of Heritage Tourism*. Bristol, Channel View Publications.